

УДК 631.15:336.56

М. М. Жибак,

к. е. н., доцент кафедри "Бухгалтеського обліку і аудиту",
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ АГРОФОРМУВАНЬ РЕГІОНУ

Проведено аналіз сучасного стану функціонування та розвитку підприємницьких агроформувань окремих областей Західного регіону України. Запропоновано шляхи вирішення проблем та необхідності державного регулювання у їх подальшому розвитку.

In the article the analysis of modern condition of functioning and development of agricultural enterprises of separate regions of Western part of Ukraine are provided. Ways of solving problems and necessity of their state regulations in their further development are given.

Ключові слова: агроформування, підприємництво, фермерські господарства, валова продукція.

ВСТУП

Перехід до ринку в аграрному секторі економіки вимагає розвитку вільного підприємництва. Підприємництво спрямоване на отримання прибутку або особистого доходу, яке здійснюється від свого імені, на свій ризик і під свою відповідальність або від імені і під майнову відповідальність юридичної особи підприємства. Вільне підприємництво сприяє активізації структурної перебудови економіки, створенню додаткових робочих місць, забезпеченню швидкої окупності витрат, оперативному реагуванню на зміни споживчого попиту.

Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчать, що на певному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва кооперація малих форм аграрного господарювання стала об'єктивною необхідністю. Відносно ізольовані й невеликі за розмірами земельних угідь ферми постали перед низкою техніко-технологічних, організаційних і фінансових проблем. Тому малі аграрні підприємці прагнули шляхом добровільної кооперації використати вигоди від спеціалізації виробництва й розподілу праці. До сфери кооперації увійшли ті функції та види діяльності, котрі окремому господарю здійснити не під силу.

Перехід на ринкові відносини сприяє широкому розвитку кооперації в аграрному виробництві. В такий спосіб відбувається інтеграція в одній особі власника й робітника без порушення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства, зі збереженням територіальної та організаційної цілісності господарства і його інфраструктури. Розвиток кооперації значною мірою вирішує проблеми розвитку малого і середнього бізнесу на селі, забезпечення сільських безробітних робочими місцями.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблеми розвитку аграрних підприємств та господарств населення в Україні активно вивчають автори: В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, Т.В. Беркута, О.А. Біттер, В.Х. Брус, М.В. Вишиванюк, В.Г. Галанець, А.М. Газуда, Ю.Е. Губені, М.А. Лендел, Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, М.О. Онищенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Г.В. Черевко, Д.І. Шеленко, В.В. Юрчин та ін. Однак відсутні обґрунтування впливу різних категорій господарств на тенденції у виробництві сільського господарства регіону на пореформеному етапі розвитку аграрного сектора економіки.

Вважаємо за необхідне провести аналіз стану, розвитку та роботи підприємницьких агроформувань в окремих областях Західного регіону, їх кооперації, окреслити шляхи удосконалення подальшої роботи, адже вони займають провідні позиції у виробництві в більшості видів аграрної продукції, а в період загострення кризи були і є основним джерелом доходів селян і ще довго відіграватимуть важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави [1].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наслідки здійснення аграрної реформи концентровано відображаються у змінах форм господарювання, до складу яких входять різні організаційно-господарські структури. На нашу думку, підприємницька діяльність всіх суб'єктів господарювання різних форм власності повинна ґрунтуватися на засадах схильності до ведення сільського господарства, пошуку можливостей та ініціативності аграріїв, завзятості й наполегливості, готовності піти на ризик, високої ефективності індивідуальної праці. Принципова відмінність підприємства в сільському господарстві пов'язана з головним засобом виробництва — землею. З огляду

на це треба враховувати специфічні особливості землі: неможливість її заміни іншим засобом виробництва; необхідність постійного збереження й підвищення родючості; розташування і якість наявних земельних ділянок; залежність від природних ризиків щодо кількості опадів, тривалості вегетаційного періоду, сонячної радіації, середньорічної температури тощо.

Слід відзначити, що особливості роботи малих підприємств у сільському господарстві характеризуються:

- сезонним характером отримання продукції при постійному попиті на продовольство протягом року, внаслідок чого виникає відчутний дисбаланс на ринках збуту;

- значним поглибленням галузевої, внутрішньогосподарської і регіональної спеціалізації виробництва;

- необхідністю комплексного підходу до виробництва, переробки, транспортування і збереження якості продукції;

- потребою в сучасному технологічному устаткуванні, засобах малої механізації, максимальному скороченні ручної праці;

- необхідністю спеціальних знань та ресурсної бази для розширення асортименту продукції;

- залежністю результатів діяльності від погодних умов;

- нерегулярністю отримання виручки протягом виробничого циклу;

- необхідністю міцних організаційно-економічних зв'язків з постачальниками ресурсів та реалізаторами продукції кінцевому споживачу.

Зазначені особливості сільськогосподарського виробництва вимагають створення стабільного внутрішнього й зовнішнього середовища для нормальної підприємницької діяльності. Отже, свобода господарювання на землі, тобто внутрішнє середовище, в поєднанні з державною підтримкою підприємства в зовнішньому оточенні виступають двома невід'ємними й найважливішими умовами ефективного аграрного господарювання.

Фермерські господарства є формою підприємництва громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією. Значна частина селянських господарств — це сімейні ферми. Їх членами є подружжя, їх батьки, діти, які досягли 16-річного віку, та інші родичі, які об'єдналися для роботи в цьому господарстві.

Проте, як вже відзначалось, ринкові відносини зумовлюють широкий розвиток кооперації в аграрному виробництві. На наше переконання, найбільш влучним визначенням кооперації сформульоване М.Й. Маліком, який визначає кооперацію як засіб "організації підприємницької діяльності, форми ведення і організації виробництва" [2].

Перспективними у цьому плані є обслуговуючі, заготівельно-збутові кооперативи. Так, нині у Львівській області функціонують ряд молочарських кооперативів, які допомагають селянам реалізувати молоко за справедливими, а не заниженими цінами, забезпечуючи вимоги заводів і споживачів, надають всі необхідні послуги з виробництва молока.

Взагалі, в областях досліджуваного регіону найбільше виробничих кооперативів є в Івано-Франківській області, де на кінець 2007 року їх зареєстровано -32, у Львівській та Тернопільській областях — відповідно 12 і 11 кооперативних підприємств. І треба відзначити, що їх кількість за останні роки зменшилася по всіх трьох досліджуваних областях. Так, в 2005 році ці показники відповідно склали: для Івано-Франківської області — 44 кооперативи, для Львівської — 12, для Тернопільської — 17 кооперативів [3; 4; 5].

Економічною основою фермерських господарств є приватна власність на землю та інші засоби виробництва. Фермери можуть також користуватися землею на засадах оренди.

Фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими підприємствами, установами й організаціями, окремими громадянами. Розвиток фермерства в досліджуваному регіоні характеризується такими показниками (табл. 1—4).

Як бачимо з наведених у табл. 1 даних, чисельність фермерських господарств як в Україні, так і в досліджуваних Івано-Франківській і Львівській областях збільшувалась до 2007 року. Щодо 2008 року, то маємо відзначити деяке скорочення кількості фермерів у цілому по країні, а також на Івано-Франківщині і Львівщині — відповідно на 964; 9 і 195 господарств.

У той же час для фермерства Тернопільської області спостерігається тенденція збільшення кількості таких підприємств (у 2007 році в цій області налічувалось 709, а в 2008 році цей показник досяг 736 фермерських господарств). Це є свідченням того, що фермерство у Західному регіоні не відзначається стабільністю розвитку.

Для активізації діяльності малого підприємства і, зокрема, такої його складової, як фермерські господарства, важливе значення має їх забезпеченість трудовими ресурсами. Проведеними нами дослідженнями встановлено, що чисельність працівників фермерських господарствах є нестабільною як на рівні держави, так і в досліджуваних областях. Із аналізу табл. 2 видно, що в цілому по Україні за період 2004—2008 років чисельність працівників скоротилася на 18632 особи, в Івано-Франківській області — на 483, у Львівській — 305 і Тернопільській — 768 осіб. Така тенденція має місце і при визначенні кількості працівників з розрахунку на одне фермерське господарство. Так, в Україні за досліджуваний період цей показник зменшився з 3,1 особи у 2004 році до 2,6 у 2008 році, тобто маємо скорочення на 0,5, або 19,2 %. У той час як кількість працюючих жінок у фермерських господарствах країни становить 1,2 особи у 2004 році і 0,8 у 2008 році, відповідно зменшення становить 0,4, або на 33,3 %.

Аналогічна ситуація спостерігається і в досліджуваних областях. Так, в Івано-Франківській області кількість працівників з розрахунку на одне фермерське господарство у 2004—2008 роках була відповідно 3,7 і 2,9 особи, з яких жінок — 1,5 та 1,0 особи. Відпо-

Таблиця 1. Динаміка фермерських господарств у досліджуваних областях Західного регіону, одиниць

	1990р.	1995р.	2000р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Україна	82	34778	38428	42533	42445	43150	43410	42446
області								
Івано-Франківська	10	697	632	558	531	542	552	543
Львівська	36	1189	1164	1143	1194	1258	1277	1082
Тернопільська	1	753	696	654	656	688	709	736

Джерело: [3; 4; 5; 6]

відно цей показник становить для Львівської області 3,1 і 3,0, з яких кількість працюючих жінок з розрахунку на одне фермерське господарство складає 1,2 і 1,0 особи, а Тернопільської — 5,1 і 3,5, з яких жінок — 2,0 і 1,0 особи. При цьому маємо звернути увагу на те, що порівняно із загальною кількістю працівників темпи скорочення працюючих жінок є вищими як цілому в Україні, так і в досліджуваному регіоні. Наприклад, в цілому по Україні за період 2004 — 2008 років чисельність працюючих жінок скоротилася на 17832 особи (всього цей показник склав 18632 особи), в Івано-Франківській області — відповідно на 276 і 483,

фермерських господарств та їх працівників, випуск валової продукції має в цілому тенденцію до зростання за досліджуваний період (з 2005 року по 2008 рік) за винятком 2007 року, в якому спостерігається різке зменшення цього показника. Так, в цілому по Україні випуск валової продукції зріс з 3424,6 млн грн. у 2005 році до 5263,1 млн грн. у 2008 році, в той час як у 2007 році цей показник становив лише 583,3 млн грн. Те ж саме маємо і в досліджуваних областях — Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, де у 2005 році фермерськими підприємствами вироблялось продукції на суму відповідно 22,7 млн грн., 102,2 млн грн. та 61,7 млн грн. проти 35,9 млн грн., 319,8 млн грн. та 137,2 млн грн. Із досліджуваних областей найбільший ріст випуску валової продукції характерний для Львівської області, де цей показник зріс у 3,1 рази, в той час як по Україні він збільшився у 1,7 рази, в Івано-Франківській області — в 1,6, а в Тернопільській — в 2,2 рази.

Таблиця 2. Динаміка чисельності працівників та їх забезпеченість у фермерських господарствах досліджуваних областей Західного регіону, осіб

Області	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Всього працюючих					
Україна, в цілому	130291	133534	132031	115327	111659
У т.ч. за областями					
Івано-Франківська	2064	1981	2088	1580	1581
Львівська	3593	4370	3725	3659	3288
Тернопільська	3347	3420	3494	2688	2579
В тому числі жінок					
Україна, в цілому	49918	44727	43475	33662	32536
У т.ч. за областями					
Івано-Франківська	812	768	826	540	536
Львівська	1413	1567	1278	1066	1035
Тернопільська	1318	1339	1314	760	725
Припадає з розрахунку на одне підприємство					
Україна – всього працюючих,	3,1	3,1	3,0	2,6	2,6
з них жінок	1,2	1,0	1,0	0,8	0,8
в т.ч. за областями					
Івано-Франківська —					
всього працюючих,	3,7	3,7	3,8	2,9	2,9
з них жінок	1,5	1,4	1,5	1,0	1,0
Львівська —					
всього працюючих,	3,1	3,7	3,0	2,9	3,0
з них жінок	1,2	1,3	1,0	0,8	1,0
Тернопільська –					
всього працюючих,	5,1	5,2	5,1	3,8	3,5
з них жінок	2,0	2,0	1,0	1,1	1,0

Джерело: [3; 4; 5; 6]

у Львівській — 378 і 305, а Тернопільській — 593 і 768 осіб. Таким чином, зменшення працівників відбулося за рахунок жінок, які виконували у фермерських господарствах переважно ручні роботи.

Незважаючи на те, що як Україні, так і в досліджуваних областях спостерігається зменшення кількості фермерських господарств та їх працівників, випуск валової продукції має в цілому тенденцію до зростання за досліджуваний період (з 2005 року по 2008 рік) за винятком 2007 року, в якому спостерігається різке зменшення цього показника. Так, в цілому по Україні випуск валової продукції зріс з 3424,6 млн грн. у 2005 році до 5263,1 млн грн. у 2008 році, в той час як у 2007 році цей показник становив лише 583,3 млн грн. Те ж саме маємо і в досліджуваних областях — Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, де у 2005 році фермерськими підприємствами вироблялось продукції на суму відповідно 22,7 млн грн., 102,2 млн грн. та 61,7 млн грн. проти 35,9 млн грн., 319,8 млн грн. та 137,2 млн грн. Із досліджуваних областей найбільший ріст випуску валової продукції характерний для Львівської області, де цей показник зріс у 3,1 рази, в той час як по Україні він збільшився у 1,7 рази, в Івано-Франківській області — в 1,6, а в Тернопільській — в 2,2 рази.

Збільшення випуску валової продукції фермерськими господарствами і зменшення в них чисельності працівників призводить до росту продуктивності праці на цих підприємствах як в цілому по Україні, так і в досліджуваних областях, що видно із наведених в табл. 3 даних. Виняток становить 2007 рік, де продуктивність праці є найнижчою за досліджуваний період як в Україні, так і в областях Західного регіону.

Позитивною є динаміка результатів діяльності фермерських господарств у досліджуваному регіоні та в Україні (табл. 4). Як бачимо, чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції році збільшився з 4693,4 млн грн. у 2007 році до 6618,4 млн грн., а у досліджуваних областях — Івано-

Франківській з 34,8 млн грн. до 49,7 млн грн.; у Львівській з 142,7 млн грн. до 212,0 млн грн. та Тернопільській відповідно з 139,4 млн грн. до 257,5 млн грн. Аналогічно спостерігається і ріст рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, що підтверджується наведеними в табл. 4 даними.

ВИСНОВКИ

На заваді широкому розвитку підприємництва в аграрній сфері України стоять певні складнощі. Серед них: відсутність достатніх грошових заощаджень (первинного капіталу) працівників сфери АПК — потенційних підприємців, малооб'єктної виробничої і обслуговуючої матеріально-технічної бази, належного правового захисту і певних юридичних гарантій підприємців з питань власності, розпорядження майном, отримання і розподілу доходів.

Сьогодні прийнято цілий ряд законодавчих актів, які сприяють розвитку підприємництва на селі. Проте законодавство тільки декларує правову основу розвитку підприємництва, вrostання його в економіку. Не менш важливе значення мають розробка принципів підприємництва, визначення практичних шляхів його розвитку і підтримки з боку держави і суспільства.

Дослідження показують, що основоположними принципами вільного розвитку аграрного підприємництва є такі: використання різноманітних форм власності, господарювання і розмірів підприємств; переважний розвиток малого підприємництва; збереження і раціональне використання наявної матеріально-технічної бази виробництва продовольства.

Перспективними галузями діяльності малого підприємництва на селі є вирощування і мініпереробка сільськогосподарської продукції, важливе значення має також відродження та організація народних промислів ремесел: виготовлення дерев'яних виробів, лозоплетіння, вишивання та інші.

Необхідно сприяти знаходженню ринків збуту продукції та послуг, які виготовляють і надають окремі підприємці та малі підприємства, створенню мережі торгових підприємств та організацій. Слід також надавати допомогу суб'єктам малого бізнесу в реалізації інвестиційних проектів.

У сьогоднішніх умовах серед сільськогосподарських підприємств найбільш ефективно господарюють приватні підприємства (включаючи фермерські) та господарські товариства, а тому держава повинна

Таблиця 3. Динаміка валової продукції та продуктивність праці у фермерських господарствах деяких областей Західного регіону*

Області	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Валова продукція, всього	Продукція рослинництва	Валова продукція, всього	Продукція рослинництва	Валова продукція, всього	Продукція рослинництва	Валова продукція, всього	Продукція рослинництва
Україна	3424,6	3101,8	4097,0	3660,0	583,3	452,8	5921,4	5263,1
Івано-Франківська	22,7	16,3	24,5	17,9	10,7	7,1	35,9	29,0
Львівська	102,2	48,7	174,3	63,9	30,1	20,8	319,8	82,1
Тернопільська	61,7	59,0	87,5	82,4	20,6	15,9	137,2	132,1
Припадає з розрахунку на одного працівника, тис. грн.								
Україна	25,6	23,2	31,0	27,7	5,1	3,9	53,0	47,1
Івано-Франківська	11,4	8,2	11,7	8,6	2,9	1,9	22,7	18,3
Львівська	23,4	11,1	46,8	17,2	8,2	5,7	97,3	25,0
Тернопільська	18,0	17,2	25,0	23,6	7,7	5,9	53,2	51,2

* Валова продукція порівнянних цінах 2005 року; млн грн.

Джерело: [3; 4; 5; 6]

Таблиця 4. Результати діяльності фермерських господарств в областях Західного регіону України з виробництва продукції сільського господарства

Регіони	Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, млн грн.			Рівень рентабельності виробництва с.-г. продукції, %		
	2006р.	2007р.	2008р.	2006р.	2007р.	2008р.
Україна		4693,4	6618,4		29,4	24,6
Івано-Франківська		34,8	49,7		7,9	16,3
Львівська		142,7	212,0	1,4	13,0	16,6
Тернопільська		139,4	257,5		26,0	34,2

Джерело: [6]

створити всі необхідні умови для їх результативного функціонування у питаннях ведення господарської діяльності в аграрному секторі економіки.

Література:

1. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. — К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. — 100 с.
 2. Малік М.Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємства/ Малік М.Й// Фінанси України. — № 5.
 3. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2008 рік. — Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2009.
 4. Статистичний щорічник Львівської області за 2008 рік: [за ред. С.О. Матковського]. — Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2009. — Ч. 1, 2.
 5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2008 рік: [за ред. В.Г. Кирича]. — Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2008.
 6. Статистичний щорічник України за 2008 рік [за ред. О.Г. Осауленка]. Державний комітет статистики України. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2009. — 568 с.
- Стаття надійшла до редакції 28.04.2010 р.